

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

AB ÜLKELERİNDE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURUNUN GİRİŞ YAPAN TURİST SAYISINA ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

EFFECT OF REEL-EFFECTIVE EXCHANGE ON THE NUMBER OF INTRODUCING TOURISTS IN EU COUNTRIES: PANEL DATA ANALYSIS

Tufan SARITAŞ*
Zafer YILDIZ**

Öz

Bu çalışmada 2005-2018 döneminde 24 AB ülkesinde reel efektif döviz kurunun, turizm üzerindeki etkisi üç farklı model vasıtasıyla panel veri analizi kullanılarak araştırılmıştır. Turizm değişkeni, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısı ve döviz kuru ise reel efektif döviz kuru endeksiyle temsil edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme ve toplam nüfus serileri de birer kontrol değişkeni olarak modellere dahil edilmiştir. Bilindiği gibi reel efektif döviz kuru endeksindeki bir artış, ilgili ülke para biriminin değer kazanması; azalış ise, ilgili ülke para biriminin değer kaybetmesi olarak ifade edilmektedir. Ayrıca EURO bölgesindeki üye ülkelerin ulusal fiyat veya maliyet göstergelerindeki göreceli hareketlere göre bir değer almaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; her üç modelde de ilgili AB ülkelerinde reel efektif döviz kurundaki bir artışın, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısı üzerinde bir azalmaya neden olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, Turizm, Avrupa Birliği, Panel Veri Analizi.

Abstract

In this study, the effect of real effective exchange rate on tourism in 24 EU countries in the period of 2005-2018 was investigated using panel data analysis through three different models. The tourism variable, the number of tourists coming as a result of international tourism, and the exchange rate is represented by the real effective exchange rate index. In addition, economic growth and total population series are included in the models as control variables. As it is known, an increase in the real effective exchange rate index means the appreciation of the relevant country's currency; the decrease is expressed as the depreciation of the relevant country's currency. It also takes a value according to the relative movements in the national price or cost indicators of the member countries in the EURO region. According to the findings obtained as a result of the study; In all three models, it has been observed that an increase in the real effective exchange rate in the relevant EU countries causes a decrease in the number of tourists coming as a result of international tourism.

Keywords: Exchange Rate, Tourism, European Union, Panel Data Analysis.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, tufansaritas@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1728-2377

** Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, zyildiz@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7520-1400

1.GİRİŞ

Bretton Woods sisteminin çökmesi, uluslararası piyasada sermayenin hareket kabiliyetinin artmasına neden olmuştur. Bu hareketin artışı ise, öncelikle döviz kurları üzerinde etkisini hissettirmeye başlamıştır. Sıcak paranın girdiği ülkelerin makroekonomik değişkenleri üzerinde olumlu etkiler sağlayan bu akış, özellikle gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları tasarruf miktarından daha fazla yatırım yapabilme imkanına kavuşmasını sağlamıştır. Ancak ülkede ya da dünya ekonomik ve siyasi arenasında ortaya çıkacak en küçük bir olumsuzluk, sermaye akışının beraberinde getirdiği olumlu etkilerin birkaç misli yıkıma da sebep olmuş ve olmaktadır. Döviz kurlarının oynak olması hem ulusal ekonomiyi ciddi şekilde etkilemekte hem de ülkenin turizm sektörüne yönelik planlamalarını yeniden gözden geçirmesine sebep olmaktadır.

Uluslararası yatırımcılar; enflasyon, döviz kuru ve faiz oranlarının öngörülemez olduğu ülkelerde yatırım yapmaktan bilhassa çekinmekte ve daha istikrarlı ülkelere doğru kaymaktadırlar. Ancak gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları döviz ihtiyacının her geçen gün cari açık sebebiyle artması ister istemez yabancı yatırımcı çekebilmek adına faizlerin yükseltilmesine sebep olmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan sorun yüksek faiz sebebiyle yatırım ve tüketim harcamalarında yavaşlama ve ekonomik durgunluk tehlikesidir. Tam da bu sebeple döviz ve sermaye açığı olan ülkeler bu durgunluktan kurtulmak adına önsel ve gerisel bağlantısı yüksek olan sektörleri hareketlendirerek, bu sorunu çözmeye çalışmaktadırlar. Bu sektörlerin başında ise turizm gelmektedir.

Turizm sektörü onlarca farklı işkolunu hareketlendirme kabiliyetine sahip emek-yoğun bir sektör olması nedeniyle, istihdama katkısı oldukça yüksek bir sektördür. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin döviz ihtiyaçları ve gelir yaratma potansiyeli bakımından da değerlendirildiğinde, 2000'li yıllardan itibaren ekonomik kalkınma aracı olarak görülmeye başlanmış ve Dünya'da turizm pastasından pay alma mücadelesi giderek artmıştır. Trilyonlarca doların el değiştirdiği bu sektör öncelikli olarak güvenlik ve döviz kuru gibi unsurlardan etkilenmektedir. Ev sahibi ülkede döviz kurlarının artması, yabancılar için döviz cinsinden satın alınabilecek mal ve hizmet miktarını arttırdığından, turist sayısını da doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmada, 2005-2018 yılları arası 24 AB ülkesi ampirik bir araştırmaya tabi tutulmuş ve döviz kurları ile bu ülkelere giriş yapan yabancı turist sayısı arasındaki ilişki incelenmiştir.

2. LİTERATÜR

Literatürde turizmi etkileyen ekonomik faktörlerin, uzun zamandır hem teorik hem de ampirik çalışmalarla incelendiği görülmektedir. Turizm talebini etkileyen faktörler ele alınırken, döviz kuru değişkeni de Crouch (1994), Lim (1997) gibi çalışmalarda açıklayıcı bir değişken olarak ele alınmaktadır. Bond vd. (1977), Webber (2001), Dritsakis ve Gialetaki (2004) gibi çalışmalarda ise; döviz kuru, uluslararası turizmin önemli bir belirleyicisi olarak vurgulanmaktadır. Bu bağlamda ampirik literatüre kısaca değinmek gerekirse;

Webber (2001) çalışmasında, döviz kuru oynaklığının, Avustralya'dan çıkış yapan turist sayısı üzerindeki etkisini, 1983 - 1997 periyodu için çeyreklik verilerle analiz etmiştir. Elde ettiği bulgularda; döviz kuru oynaklığının, turizm talebi üzerinde önemli bir etkisinin bulunduğunu gözlemlemiştir.

Payne ve Merver (2002) 1993:1-1994:4 dönemini çeyreklik verilerle ele aldıkları çalışmalarında, AB GSYİH'si ile reel efektif döviz kurunun, Hırvatistan turizmi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada Hırvatistan'ın 1995 yılında gerçekleştirmiş olduğu askeri hareketin, turizm üzerindeki olumsuz etkisine de değinilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; Hırvatistan turizminin, AB GSYİH'si ve reel efektif döviz kuruna duyarlı olduğu gözlemlenmiştir.

Algieri (2006) çalışmasında, Rusya'da 1993:12-2002:20 periyodu için aylık verilerle turizm gelirleri, dünya GSYİH'si, reel döviz kuru ve hava yolu taşımacılığı fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde ettiği bulgularda, ilgili değişkenler arasında uzun dönemli nedensellik ilişkilerinin bulunduğunu gözlemlemiştir.

Vogt (2008) çalışmasında, 1973-2002 döneminde ABD'ye gelen yabancı turistler ile ABD'li turistlerin reel döviz kuru ve reel gelire karşı duyarlılığını araştırmıştır. Elde ettiği bulgularda, ABD'li turistlerin, reel döviz kuruna; ABD'ye gelen yabancı turistlerin ise reel gelire karşı daha duyarlı olduğunu gözlemlemiştir.

Thompson ve Thompson (2010) yaptıkları çalışmalarında 1974-2006 döneminde Yunanistan'ı ele alarak reel döviz kuru ve Euro'ya geçişin, turizm gelirleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Elde ettikleri bulgularda; Euro'ya geçişin, turizm üzerinde olumlu bir etki oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

Tang (2011) çalışmasında, Malezya'da Ocak 1989 - Mayıs 2010 dönemini aylık verilerle ele alarak; turizm, reel çıktı ve reel efektif döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Elde ettiği bulgularda; kısa vadede reel çıktı ve reel efektif döviz kurunun, giriş yapan turist sayısının; ayrıca giriş yapan turist sayısının da reel çıktı ve reel efektif döviz kurunun nedeni olduğunu gözlemlemiştir. Uzun vadede ise tüm değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu saptamıştır.

Chan ve McAleer (2012) çalışmalarında, 1990-2008 periyodunu günlük verilerle ele alarak, döviz kurunun, Tayvan'a giriş yapan turist sayısı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgularda; döviz kurundaki yükselmenin, Tayvan'a giriş yapan turist sayısı negatif olarak etkilediğini saptamışlardır.

Cheng vd. (2013) çalışmalarında, 1973 - 2010 döneminde çeyreklik verilerle ABD'yi ele alarak, reel döviz kuru ve döviz kuru kaynaklı gelirin, turizm kaynaklı ihracat geliri ve turizm kaynaklı ithalat harcamaları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgularda; reel döviz kurundaki düşüşün, ABD'de turizm kaynaklı ihracat gelirini artırdığını, ancak turizm kaynaklı ithalat harcamaları üzerinde anlamlı bir etkide bulunmadığını saptamışlardır.

De Vita (2014) çalışmasında, 1980 - 2011 periyodu için OECD üyesi olan ve OECD üyesi olmayan iki farklı ülke grubunda, döviz kuru rejiminin, uluslararası turizm hareketleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Elde ettiği bulgularda; uluslararası turist girişlerini artırmak için nispeten istikrarlı bir döviz kuru rejiminin korunması gerektiğini saptamıştır.

Tang vd. (2014) çalışmalarında, Ocak 1994 - Aralık 2011 döneminde çeyreklik verilerle, Güney Kore, Japonya, Rusya, ABD, Malezya ve Singapur'dan Çin'e gelen turist sayısının, döviz kurundaki değişimlere duyarlılığını araştırılmışlardır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; döviz kurundaki dalgalanmanın, incelenen ülkelerden Çin'e gelen turist sayısı üzerinde önemli bir belirleyiciliğinin bulunmadığı gözlemlenmiştir.

Falk (2014) çalışmasında, 2007/2008 - 2010/2011 periyodu kış sezonları için İsviçre'de Alp Dağları'ndaki tatil beldeleri, şehir ve göl destinasyonlarını ele alarak, İsviçre Frangı'nın, uluslararası turizm üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; İsviçre Frangı'nda meydana gelen gerek nominal gerekse reel bir artış, uluslararası turizm talebi üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaktadır.

Falk (2015) çalışmasında, 2006 - 2007 ile 2011 - 2012 dönemlerinde Batı Avusturya kayak merkezleri ile İsviçre'nin gece konaklamalarını ele aldığı çalışmasında; Euro'nun, İsviçre Frangı karşısındaki değer kaybının, turizm talebi üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışma sonucunda, turizmin, döviz kurundaki değişimlere duyarlı olduğu gözlemlenmiştir.

Chi (2015), çalışmasında 1960 - 2011 periyodu için ABD'de döviz kuru - turizm ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada ABD'de turizm kaynaklı ihracat ve turizm kaynaklı ithalatın, döviz kuru değişikliklerine duyarlı olduğu belirtilmektedir. Bulgulara göre; ABD dolarının değer

kazanmasının, ABD turizm ticaret dengesini bozduğu; ABD dolarının değer kaybetmesinin ise turizm ticaret dengesini iyileştirdiği gözlemlenmiştir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada 2005-2018 döneminde 24 AB ülkesinde¹ döviz kurunun, turizm üzerindeki etkisi panel veri analizi ile araştırılmıştır. Serilerin tümünün logaritmik formları kullanılmıştır. Ayrıca seriler, Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi şu şekildedir:

Tablo 1: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

Seri	Ortalama	Minimum	Maksimum	Standart Hata	Gözlem
LEXC	4,5893	4,3397	4,7292	0,0521	336
LTUR	15,9604	13,5986	18,3078	1,1733	336
LGDP	26,1933	22,7922	29,0015	1,4838	336
LPOP	15,9630	12,9088	18,2332	1,3546	336
	LEXC	LTUR	LGDP	LPOP	
LEXC	1				
LTUR	-0,0196	1			
LGDP	0,1207	0,8153	1		
LPOP	0,0406	0,8537	0,8924	1	

LEXC serisi ile temsil edilen "reel efektif döviz kuru endeksi" dir. Bu endeks, 2010 yılını tam puan (100) olarak baz almakta ve diğer yıllara buna göre bir değer atfetmektedir. Bu endekste artış, ilgili ülke para biriminin değer kazanması; azalış ise, ilgili ülke para biriminin değer kaybetmesi olarak ifade edilmektedir. Ayrıca EURO bölgesindeki üye ülkelerin ulusal fiyat veya maliyet göstergelerindeki görece hareketlere göre bir değer almaktadır. Buna ek olarak LTUR serisi ile "uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısı", LGDP serisi ile "2010 fiyatlarıyla dolar bazında GSYİH" ve LPOP serisi ile ise "toplum nüfus" temsil edilmektedir.

Bilindiği gibi ekonometrik çalışmalarda zaman, kesit ve panel veri olmak üzere üç farklı veri tipindeki serilerle analiz yapılmaktadır (Gujarati ve Porter, 2012, 22). Zaman serileri ve yatay kesit serilerinin birlikte ele alınmasıyla oluşturulan veriler, panel veri olarak isimlendirilmektedir (Tarı, 2015, 475). Bu çalışmada 24 ülke ve her ülke için de 2005-2018 periyodundaki farklı yıllara ait veriler ele alınmış, dolayısıyla da bir panel veri seti kullanılmıştır. Bu sebeple metod olarak panel veri analizi seçilmiştir. Panel veri analiz yöntemi türlerinde de "Genelleştirilmiş En Küçük Kareler" yöntemi kullanılmıştır. Bilindiği gibi bu yöntem, tahmin edilen modellerde heteroskedasite ve otokorelasyon sorunları bulunması varsayımı altında bile tutarlı tahmin yapabilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018, 101).

Modellerdeki olası birim ve zaman etkilerin tespitinde ise F testine başvurulmuştur. Modeller için F testine ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 seviyesinde anlamlı olması durumunda, birim ve/veya zaman etkinin bulunduğu hükmedilirken; teste ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 seviyesinde anlamsız olması durumunda ise birim ve/veya

¹ Analiz kapsamına alınan AB ülkeleri; Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Güney Kıbrıs, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya ve Yunanistan'dır. Veri eksikliği nedeniyle AB ülkesi olmasına karşın Estonya, Letonya ve Slovenya, örnekleme dahil edilmemiştir.

zaman etkinin bulunmadığına karar verilir (a.g.e., 168-171). Ayrıca sabit ve rassal etkili modeller arasında tercihte bulunabilmek için Hausman testi kullanılmıştır. Bu teste ait değerlerin %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olması durumunda, sabit etkiler; teste ait değerlerin %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamsız olması durumunda ise, rassal etkiler modeli seçilir (Hausman, 1978). Çalışmada kullanılan modellerin ekonometrik formları şu şekildedir:

$$LTUR_{it} = \beta_0 + \beta_1 LEXC + \varepsilon_{it} \quad (\text{Model 1})$$

$$LTUR_{it} = \beta_0 + \beta_1 LEXC + \beta_2 LGDP + \varepsilon_{it} \quad (\text{Model 2})$$

$$LTUR_{it} = \beta_0 + \beta_1 LEXC + \beta_2 LGDP + LPOP + \varepsilon_{it} \quad (\text{Model 3})$$

Yukarıdaki ekonometrik modellerde görüldüğü üzere; her üç modelde de uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisinin bağımlı seri olduğu görülmektedir. Birinci modelde; reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisinin, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. İkinci modelde de benzer şekilde aynı ilişki araştırılmakla birlikte, ekonomik büyümeyi temsil eden *LGDP* serisinin, modele, yeni bir kontrol değişkeni olarak atandığı görülmektedir. Üçüncü modelde de yine aynı ilişki sorgulanmakla birlikte, toplam nüfusu ifade eden *LPOP* serisinin, modele, yeni bir kontrol değişkeni olarak dahil edildiği gözlemlenmektedir.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Modellerdeki birim ve/veya zaman etkilerini saptamak amacıyla çalışmada ilk olarak F testine başvurulmuştur. Aşağıdaki F testi bulgularını gösteren tabloda ifade edildiği üzere, her üç model için de F testine ait olasılık değerinin birim etkiler için %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla her üç modelde de birim etkilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak buna karşın her üç model için de F testine ait olasılık değerinin zaman etkiler için %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamsız bir değer aldığı görülmektedir. Bir diğer deyişle modellerde zaman etkinin bulunmadığı ifade edilmektedir. Bu sebeple her üç modelde de tek yönlü birim etkiler modellerinin kullanılabilir olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2: F Testine Ait Bulgular

Etkiler	Modeller		
	Model-1	Model-2	Model-3
Birim	684,44* (0,0000)	295,43* (0,0000)	236,61* (0,0000)
Zaman	0,51* (0,9200)	0,37* (0,9785)	0,97* (0,4820)
Uygun Model	Tek Yönlü Birim Etkiler	Tek Yönlü Birim Etkiler	Tek Yönlü Birim Etkiler

*Not: Parantez içindekiler olasılık değerleri, diğerleri ise katsayılardır.

Aşağıdaki tabloda modellere ilişkin tahmin sonuçları gösterilmektedir. Uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisinin bağımlı ve reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisinin ise bağımsız seri olduğu *Model-1* için Hausman testine ait olasılık değerinin 0,8170 değerini aldığı, dolayısıyla da %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla F testine ait bulgulara göre; tek yönlü birim etkiler modelinin geçerli olduğu *Model-1*'de, ayrıca rassal etkiler modelinin kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır. Tek yönlü rassal birim etkiler modeli bağlamında genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilen *Model-1*'e ait bulgularda; reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisinin -1,5974 katsayısı ile istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde negatif yönlü olarak, uluslararası turizm sonucu gelen turist serisini temsil eden *LTUR* serisini etkilediği gözlemlenmektedir. Yani reel

efektif döviz kurundaki bir artış, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısı üzerinde bir azalmaya neden olmaktadır.

Tablo 3: Modellere İlişkin Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: LTUR)

	Model 1	Model 2	Model 3
LEXC	-1,5974 (0,0000)	-1,2559 (0,0000)	-1,4190 (0,0000)
LGDP	-	0,9701 (0,0000)	1,0892 (0,0000)
LPOP	-	-	-0,9705 (0,0010)
Sabit	23,2912 (0,0000)	-3,6873 (0,1560)	9,4330 (0,0390)
R ²	0,18	0,41	0,43
Gözlem	336	336	336
Ülke Sayısı	24	24	24
Hausman Testi İst. (Prob.)	0,05 (0,8170)	6,41 (0,0406)	27,48 (0,0000)
Model	Rassal Etkiler	Sabit Etkiler	Sabit Etkiler

Uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisinin bağımlı; reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisi ile ekonomik büyümeyi temsil eden *LGDP* serisinin ise bağımsız seri olduğu *Model-2* için Hausman testine ait olasılık değerinin 0,0406 değerini aldığı, dolayısıyla da %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla F testine ait bulgulara göre; tek yönlü birim etkiler modelinin geçerli olduğu *Model-2'*de, ayrıca sabit etkiler modelinin kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır. Tek yönlü sabit birim etkiler modeli bağlamında genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilen *Model-2'*ye ait ampirik sonuçlarda; reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisinin -1,2559 katsayısıyla negatif yönlü olarak ve ekonomik büyümeyi temsil eden *LGDP* serisinin ise 0,9701 katsayısıyla pozitif yönlü olarak, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisini %1 anlamlılık seviyesinde etkilediği gözlemlenmektedir. Ekonomik büyümeyi temsil eden *LGDP* serisine ilişkin bulgu bir yana, *Model-2'*de reel efektif döviz kurundaki artışın, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısı üzerinde bir azalmaya neden olduğu anlaşılmaktadır.

Uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisinin bağımlı; reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisi, ekonomik büyümeyi temsil eden *LGDP* serisi ve toplam nüfusu temsil eden *LPOP* serisinin ise bağımsız seri olduğu *Model-3* için Hausman testine ait olasılık değerinin 0,0000 değerini aldığı, dolayısıyla da %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla F testine ait bulgulara göre; tek yönlü birim etkiler modelinin geçerli olduğu *Model-3'*te, ayrıca sabit etkiler modelinin kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Tek yönlü sabit birim etkiler modeli bağlamında genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilen *Model-3'*e ait bulgularda; reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisinin -1,4190 katsayısıyla negatif yönlü olarak, ekonomik büyümeyi temsil eden *LGDP* serisinin 1,0892 katsayısıyla pozitif yönlü olarak ve toplam nüfusu temsil eden *LPOP* serisinin ise -0,9705 katsayısıyla negatif yönlü olarak uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisini %1 anlamlılık seviyesinde etkilediği gözlemlenmektedir. Bir diğer deyişle; ekonomik büyümeyi temsil eden *LGDP* serisi ile toplam nüfusu temsil eden *LPOP* serisine ilişkin bulgular bir yana, *Model-3'*te de reel efektif döviz kurundaki artışın, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısı üzerinde bir azalmaya neden olduğu anlaşılmaktadır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Turizm sektörü farklı sektörleri de tetikleyerek harekete geçiren emek-yoğun bir sektör olması nedeniyle, istihdama katkısı oldukça yüksek bir sektördür. Aynı zamanda gelişmekte olan

ülkelerin döviz ihtiyaçları ve gelir yaratma potansiyeli bakımından da değerlendirildiğinde, 2000'li yıllardan itibaren ekonomik kalkınma aracı olarak görülmeye başlanmış ve Dünya'da turizm pastasından pay alma mücadelesi giderek artmıştır. Trilyonlarca doların el değiştirdiği bu sektör öncelikli olarak güvenlik ve döviz kuru gibi unsurlardan etkilenmektedir. Ev sahibi ülkede döviz kurlarının artması, yabancılar için döviz cinsinden satın alınabilecek mal ve hizmet miktarını arttırdığından, turist sayısını da doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmada 2005-2018 döneminde 24 AB ülkesinde reel efektif döviz kurunun, giriş yapan turist sayısı üzerindeki etkisi üç farklı model vasıtasıyla panel veri analizi kullanılarak araştırılmıştır. Model-1'e ait bulgularda; reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisinin -1,5974 katsayısı ile istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde negatif yönlü olarak, gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisini etkilediği gözlemlenmektedir. Buna ek olarak Model-2'ye ait bulgularda; reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisinin -1,2559 katsayısıyla negatif yönlü olarak ve ekonomik büyümeyi temsil eden *LGDP* serisinin ise 0,9701 katsayısıyla pozitif yönlü olarak, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisini %1 anlamlılık seviyesinde etkilediği gözlemlenmektedir. Model-3'e ait bulgularda ise; reel efektif döviz kurunu temsil eden *LEXC* serisinin -1,4190 katsayısıyla negatif yönlü olarak, ekonomik büyümeyi temsil eden *LGDP* serisinin 1,0892 katsayısıyla pozitif yönlü olarak ve toplam nüfusu temsil eden *LPOP* serisinin ise -0,9705 katsayısıyla negatif yönlü olarak, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısını temsil eden *LTUR* serisini %1 anlamlılık seviyesinde etkilediği saptanmıştır. Dolayısıyla her üç modelde de reel efektif döviz kurunda yaşanan bir artışın, uluslararası turizm sonucu gelen turist sayısı üzerinde bir azalmaya neden olduğu gözlemlenmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinde kullanılan Euro, Dolarla birlikte dünya çapında en çok kullanılan döviz türleri arasındadır. Döviz kurunun değer kazanarak, Euro'yu, diğer ülke para birimlerine göre daha değerli kılması, Euro bölgesi dışındaki ülkelere, AB'ye gelen turistler için turizm faaliyetinin maliyetini artırmaktadır. Dolayısıyla da bu durum, turizm faaliyetlerinde bir daralmaya neden olmaktadır. Bu çalışmada elde edilen ampirik bulgularda bu husus teyit edilmekte ve AB ülkelerinde yaşanan döviz kurundaki bir artışın, uluslararası turizm faaliyeti sonucunda AB ülkelerine giriş yapan turist sayısı üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı gözlemlenmektedir.

Turizm sektörünün uzun dönemli bir büyüme trendine sahip olabilmesi için istikrarlı bir döviz kurunun önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple turizmin, ülkeler arasındaki insan trafiğinden beslenen bir sektör olduğu düşünüldüğünde, küresel boyutta derinleşmiş ve aralarında büyük farklar bulunan farklı döviz kurlarının, uluslararası turizmi olumsuz etkileyebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bu bağlamda farklı gelir grubundaki ülkelere gelen turistlere göre; geniş yelpazeli bir fiyat farklılaşması politikası uygulanmak suretiyle, döviz kurları arasındaki olumsuz farklılıkların ve zaman zaman yükselen değerlerin, turizm üzerindeki negatif etkilerinin olabildiğince minimize edilmesi gerekmektedir. Uluslararası piyasalarda döviz kurlarının bu olumsuz etkisini dikkate alarak; kısa dönemli yüksek kârlar yerine, uzun dönemli istikrarlı bir kazanç politikasının oluşturulması, sürdürülebilir bir turizm için önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Algieri, B. (2006). An Econometric Estimation Of the Demand for Tourism: The Case of Russia. *Tourism Economics*, 12(1) p. 5-20.
- Bond, D., Cohen, B. and Schachter, G. (1977). The Spatial Distribution of Tourism Demand and Exchange Rate Variation: OECD European Countries. *Tourism Review*, 32(1), p. 13-17.
- Chan, F. and McAleer, M. (2012). Aggregation, Heterogeneous Autoregression And Volatility of Daily International Tourism Arrivals and Exchange Rate. *The Japanese Economic Review*, 63(3), p. 397-419.
- Cheng, K. M., Kim, H. and Thompson, H. (2013). The Real Exchange Rate and The Balance of Trade in US Tourism. *International Review of Economics & Finance*, 25, p. 122-128.

- Chi, J. (2015). Dynamic Impacts of Income and the Exchange Rate on US Tourism, 1960-2011. *Tourism Economics*, 21(5), p. 1047-1060.
- Crouch, L. (1994). The Study of International Tourism Demand: A Survey of Practice. *Journal of Travel Research*, 32(4), p. 12-23.
- De Vita, G. (2014). The Long-Run Impact of Exchange Rate Regimes on International Tourism Flows. *Tourism Management*, 45, p. 226-233.
- Dritsakis, N. and Gialetaki, K. (2004). Cointegration Analysis of Tourism Revenues By The Member Countries of The European Union to Greece. *Tourism Analysis*, 9(3), p. 179-186.
- Falk, M. (2014). The Sensitivity of Winter Tourism to Exchange Rate Changes: Evidence for The Swiss Alps. *Tourism and Hospitality Research*, 13(2), p. 101-112.
- Falk, M. (2015). The Sensitivity of Tourism Demand to Exchange Rate Changes: An Application to Swiss Overnight Stays in Austrian Mountain Villages During The Winter Season. *Current Issues in Tourism*, 18(5), p. 465-476.
- Gujarati, D. N. and Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri*. (Çev.) Şenesen Ü. ve Şenesen G. G., İstanbul: Literatür Yayınları.
- Hausman, J. (1978). Specification Test in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), p. 1251-1271.
- Lim, C. (1997). Review of International Tourism Demand Models. *Annals of Tourism Research*, 24(4), p. 835-849.
- Payne, J. and Mervar, E. A. (2002). A Note on Modelling Tourism Revenues in Croatia. *Tourism Economics*, 8(1), p. 103-109.
- Tang, C. F. (2011). Tourism, Reel Output and Reel Effective Exchange Rate in Malaysia: A View from Rolling Sub-Samples. *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No: 29379, p. 1-20.
- Tang, J., Sriboonchitta, S. Ramos, V. and Wong, W. K. (2014). Modelling Dependence Between Tourism Demand and Exchange Rate Using The Copula-Based GARCH Model. *Current Tourism*, 19(9), p. 876-894.
- Thompson, A. and Thompson, H. (2010). The Exchange Rate, Euro, Switch and Tourism Revenue in Greece. *Tourism Economics*, 16(3), p. 773-778.
- Tarı, R. (2015). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Webber, A. (2001). Exchange Rate Volatility And Cointegration in Tourism Demand. *Journal of Travel Research*, 39, p. 398-405.
- Vogt, M. G. (2008). Determinants of The Demand For US Exports And Imports of Tourism. *Applied Economics*, 40(6), p. 667-672.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınları.